

Marić, P.

ORLANDOV STUP

Sažetak: Tema ovog članka je Orlandov stup, važan dio identiteta Dubrovačke Republike, te najstarija sačuvana skulptura svjetovnog karaktera u Dubrovniku. Prikazuje povijesno-kulturne okolnosti grada u periodu koji prethodi nastanku stupa, a bitne su za formiranje ideje o njegovom postavljanju. Navode se podatci o povijesnom liku Rolanda, njegovoj pogibiji u klanu Roncesvalles, koji je poslužio kao predložak za priču u epu *Pjesan o Rolandu*, zahvaljujući kojem Roland postaje sinonim hrabrosti i junaštva, te branitelj Europe i njezina kršćanskog identiteta. Pored Njemačke, gdje je podignut najveći broj Rolandovih stupova, Orlandov stup našao je svoje mjesto i u Dubrovniku. Zahvaljujući arhivskim zapisima, opisać će se podizanje Orlandova stupa, pitanje autorstva i navesti funkcije i ulogu koju je imao kroz povijest.

Ključne riječi: Orlandov stup, javna skulptura, gotika, Bonino di Jacopo

Podatci o autorici: dr. art. Marić, P[atricia], Janjinska 3, 20000 Dubrovnik, Republika Hrvatska, maricpatricia842@gmail.com

Marić, P.

ORLANDO'S COLUMN

Abstract: The topic of this article is Orlando's column, an important part of the identity of the Dubrovnik Republic, and the oldest preserved sculpture of secular character in Dubrovnik. It shows the historical and cultural circumstances of the city in the period preceding the creation of the pillar, and are important for the formation of the idea of its installation. Datas are given about the historical character of Roland, his death in the Roncesvalles gorge, which served as a template for the story of the epic *The poet of Roland*, thanks to which Roland becomes synonymous with courage and heroism, and defender of Europe and its Christian identity. In addition to Germany, where the largest number of Roland columns was erected, Orlando's column found its place in Dubrovnik. Thanks to archival records, the erection of Orlando's pillar, the question of autorship will be described, and the functions and role he has played throughout history will be listed.

Key words: Orlando's column, public sculpture, gothic, Bonino di Jacopo

Author's data: Ph. D. Marić, P[atricia], Janjinska 3, 20000 Dubrovnik, Croatia, maricpatricia842@gmail.com

1. Uvod

Kulturna stopljenost Dubrovnika s klasičnim tradicijama Zapada te želja za samodokazivanjem unutar vlastitog podneblja izražene su posebno u kiparskim djelima od kamena oblikovanih rukama najznačajnijih umjetnika u službi Republike. Zalaganjem komunalne uprave, tada najnaprednijeg modela društvenog uređenja, postavljaju se javni spomenici svjetovnog sadržaja po izrazito humanističkim smjernicama. Među prvim takvim, znamenom političke autonomije je spomenik Orlandu. Veliki kameni pilon s likom viteza u dubokom reljefu iz 1419. godine, rad je Bonina di Jacopa iz Milana i domaćih majstora. Predstavlja prikaz legendarnog Rolanda čija je priča došla u Dubrovnik iz Italije i povezana je sa sukobom Dubrovnika sa saracenskim gusarom Spucenteom, kojega je, prema legendi, Rolando potukao kod otoka Lokruma. Podignut je na križanju dvaju glavnih trgova, između ondašnje općinske lođe i tornja javnog sata, pred crkvom sv. Vlaha, u vrijeme najžešćih mletačkih osvajanja Dalmacije. Time su vjerojatno željeli naglasiti snagu nikad potlačenog grada.

2. Politička i kulturna situacija Dubrovačke Republike XIV. i XV. stoljeća

Dubrovačka komuna sazrijeva u društveno-ekonomskom i političkom smislu, te za razliku od sjevernijih istočnojadranskih komuna, još od ranog srednjeg vijeka, iskače u civilizacijskom smislu. Već u XII. stoljeću zauzimaju poziciju važnog ekonomskog faktora na cijelom jadransko-balkanskom prostoru. To iskustvo će im omogućiti uspješno nošenje s političkim izazovima koji će dolaziti iz raznih smjerova zbog svog geopolitičkog položaja. Prisutna je zainteresiranost stranih sila za rastući grad. Strateški važan položaj privlačio je Saracene, Normane i Mlečane, koji su pokušavali osvojiti Dubrovnik, te

imati trgovačko uporište izvan vlastitog teritorija. Tek naslovno priznavajući tuđinsku zaštitu Dubrovčani su se posve jasno opredijelili za građenje samostalnosti, uspješno savladavajući sve prepreke koje su kočile napredak ovog dijela kršćanskog kontinenta, na krajnjem rubu zapadnoeuropskog svijeta. Mlečani su se 1358. godine, u vrijeme Ludovika I. Anžuvinca, Zadarskim mirom bili prisiljeni odreći svojih uporišta na istočnojadranskoj obali i prepustiti ih Ugarskoj. Dubrovnik se time oslobodio vlasti Venecije, te se politički ujedinio s ostalim hrvatskim zemljama. Kako bi zadržali svoju opstojnost i obranili se od brojnih neprijatelja, Dubrovčanima je odgovarao moćni zaštitnik, a njega su našli u Ugarskoj vlasti. Nakon smrti Ludovika 1382. godine, njegovu kćer Mariju oženio je češki kraljević Sigismund Luksemburški. Dubrovčani su i njemu potvrdili pripadnost ugarskom kraljevstvu. Oslobođeni ostalih političkih pritisaka iz ondašnjih centara moći, učvršćuju mehanizme samouprave komunalnog tipa. Spoznavši da prosperitet grada leži u trgovini, uspostavljaju veze s nizom gradova na Sredozemlju radi razmjene dobara te time potvrđujući orijentaciju prema Zapadu, ekonomsku i kulturološku. Primarni zadatak rastućeg grada bio je utvrđivanje obrambenog pojasa oko naselja, planska regulacija urbanih površina, jedinstvo javnih i privatnih prostora. [2]

2.1. Povijesni lik viteza Rolanda

Roland (? - 15. kolovoza 778.) bio je franački vojskovođa u službi kralja Karla Velikog. Povijesni podaci o Rolandu su vrlo oskudni. Povjesničar i dvorjanin na dvoru Karla Velikog te njegov biograf, benediktinac Einhard napisao je carev životopis, i u tom životopisu je naveo da je u bitci kod Roncesvallesa ubijen Roland, grof ili upravitelj pokrajine Bretagne. Bitka kod Roncesvallesa se odigrala u današnjoj sjevernoj Španjolskoj 15. kolovoza 778. između franačke vojske pod Karlom Velikim na jednoj, i Vaskonaca, predaka današnjih Baska, na drugoj strani. Kada se Karlo Veliki povlačio nakon

neuspjelog pokušaja da pokori Zaragozu i druge muslimanske gradove i države, došlo je do velike bitke. Vaskonci su tada, iznenadili Karlovu vojsku i nanijeli joj težak poraz. Stradao je veliki broj franačkih plemića, među njima i Roland. [7] Upravo na temelju tog događaja stvorena je epska legenda *Pjesan o Rolandu*, djelu ciklusa pjesama o Karlu Velikom, nastalom između druge polovine XI. stoljeća i početka XII. stoljeća. Stvorila je mnoštvo izmišljenih događaja, te tako Rolanda učinila Karlovim nećakom i idealom srednjovjekovnog viteštva. Vremenom se priča o Rolandu proširila diljem Europe, gdje su postavljeni stupovi s njegovim likom. [6] Prvi trag o Rolandovu stupu nalazimo u sjevernoj Njemačkoj polovinom XIII. stoljeća, točnije u gradu Halle 1240. godine. Od tada se sve češće javljaju u pojedinim sjevernonjemačkim gradovima. Stručnjaci se ni do današnjih dana nisu uspjeli usuglasiti oko točnog broja kamenih stupova u Europi jer je cijeli niz kasnijih kipova nastao kao kopija prethodnih. Orlandov stup to ime nosi samo u Dubrovniku, a talijanska je inačica imena Roland, dok u Njemačkoj nose imena Roland ili Ruland. Između njemačkih i dubrovačkog stupa postoje određene sličnosti, ali i razlike u veličini i unutar nekih ornamentalnih detalja. Zajednička im je simbolika koja upućuje na status slobodnog grada, odnosno autonomiju tih gradskih sredina u odnosu na njihove zemaljske vladare. Atributi su im također gotovo isti. Viteški mač predstavlja pravo autonomne sudske ingerencije, a štit na zaštitu od strane cara ili kralja. Gotovo svi kipovi su nadnaravne veličine. [4]

2.2. Podizanje Orlandovog stupa u Dubrovniku

Postavljanje Orlandova stupa u Dubrovniku vezano je za ideju slobode i boravak hrvatsko-ugarskog kralja Sigismunda u Dubrovniku krajem XIV. stoljeća. Oslobodivši se venecijanske vladavine, grad je uživao zaštitu hrvatsko-ugarskog kraljevstva. Nakon poraza u bitci kod Nikopolja 1396. godine, na povratku u Ugarsku, kralj boravi u Dubrovniku. Dubrovčani su

kralju očitovali vjernost, te je vjerojatno sam kralj upoznao Dubrovčane s postavljanjem Rolandovih stupova u njemačkim pokrajinama i ukazao takvu mogućnost podizanja stupa u Dubrovniku. Time bi grad istaknuo svoju samostalnost s obzirom na Veneciju koja je u svim gradovima kojima je vladala postavljala Markove lavove. Pored toga, postavljanjem Orlanda počastio bi i svog zaštitnika kralja Sigismunda koji je uživao veliki ugled u Dubrovniku. Čak je 1435. godine postavljena kamena ploča između dva prozora, s lijeve strane glavnog ulaza u Knežev dvor, s natpisom da je predgradnja dvora i atrija izvršena za vrijeme vladanja cara Sigismunda. Poznato je da je vlada rijetko dozvoljavala da se ime zaslužnih ljudi istakne na javnom mjestu, pa je i ovaj čin dokaz iznimnog poštovanja i zahvalnosti Dubrovčana tom kralju.

Ideja je zaživjela, te se stup u gradu pojavio oko 170 godina poslije prve pojave Rolandova stupa u Njemačkoj. I ovdje se slavi Orlandovo junaštvo, te veže junaka uz početke života Dubrovnika. Dubrovački kroničari pišu kako je junak pritekao u pomoć Dubrovniku kada je saracenski gusar Spucent opkolio grad, te da je 783. godine potukao kod Lokruma saracenske gusare i uhitio Spucenta. Iz zahvalnosti prema navodnom događaju, Dubrovčani su podigli Orlando počasni kip. Isto to piše i dubrovački kroničar Nicola Ragnina (1494.-1582.), premda je poznato da je Roland već 778. godine poginuo prelazeći Pirineje, pa se navedeni događaj uistinu nije mogao ni dogoditi.

U arhivskim dokumentima iz tog perioda ne nalazi se spomen o Rolandovu stupu. Ne spominje se ni u dubrovačkom statutu iz 1272. godine, što znači da nije tada postojao.

U prvoj polovini XIV. stoljeća, u dubrovačkim arhivskim knjigama spominje se kameni stup „carrus“ – kar. Istog značenja je i „pranger“ (palus infamans – sramotni stup). Stajao je na glavnom trgu, a uz stup su bili kažnjavani osuđenici sa lakšim prestupima. Takvo izlaganje uz stup predstavljalo je najveću sramotu. Teža kažnjavanja vršila su se van grada, vjerojatno na

Dančama. I krajem XIV. te početkom XV. stoljeća često se spominje kameni stup, ali još ne kao Orlandov stup. [4]

Prvi pisani trag o Orlandovom stupu datira iz 1417. godine. U arhivskom dokumentu se navodi da je Malo vijeće navedene godine naredilo isplatu nekom Ratku Tičivčiću za kamen kara koji je donio. To je bio kamen za izradu Orlandova stupa. Ujedno je naređeno da se ugovori posao s klesarom Antunom, te da pronađu ostale majstore kako bi napravili taj kar, ne praveći na njemu ništa osim samog Orlanda, kao što je na starom karu. Sudeći po navedenom, ipak je postojao još jedan stariji Orlandov stup, mada se među arhivskim dokumentima ne nalazi traga o tome. S obzirom da ne postoji pisani trag vezan uz taj prvotni kar, možemo pretpostaviti da je bio vrlo kratko izložen, a možda je bio i drven jer su prvi Rolandovi stupovi u njemačkim gradovima bili drveni. Tome u prilog ide otkriće temelja s kružnim utorom za usađivanje drvenog stupa koji je pronađen uz sjevernu stranu njegovog podnožja, prilikom arheoloških istraživanja 2007. godine. [5] Ipak, s obzirom da Dubrovnik obiluje kamenom, kamena skulptura je bila razvijena još u ranom srednjem vijeku, pa o materijalu izrade možemo samo nagađati. Nakon podizanja, donesen je zaključak 7. lipnja 1429. godine da se oboji i pozlati novi kar.

2.3. Autor stupa, osnovne stilske karakteristike i namjena

Početak XV. stoljeća, Dubrovnik bilježi pojačanu graditeljsku aktivnost i ubrzani razvitak. Kiparstvu je pridana velika važnost, a skulptura se u ovom razdoblju počinje koristiti kao sredstvo u urbanističkom uređenju grada. Ranije su kiparska ostvarenja uglavnom dio arhitektonske cjeline, a sada dobiva vodeće mjesto u vanjskom prostoru. Skulpturom se pokazuje prestiž i moć novonastale Republike. Orlandov stup zbog svoje simbolike dobiva istaknuto mjesto na glavnom trgu. [3] Povjesničari umjetnosti nisu oduvijek bili sigurni kome pripada autorstvo, ali danas se smatra da je stup izradio majstor Bonino

iz Milana. Bio je primljen u službu protomajstora crkve svetog Vlaha, a pozvan je u Dubrovnik upravo zbog tog zadatka. Oženio se Dubrovkinjom iste godine kad je naručena gradnja Orlandova stupa. Suradio je s brojnim lokalnim majstorima koji su klesali prema njegovim nacrtima. Mladi vitez u oklopu ornamentalnog karaktera i bezizražajna lica ukazuje na povezanost s Boninovima načinom oblikovanja ljudskog lika. Monumentalni kameni četverokutni stup s čije prednje strane je, u visokom reljefu, isklesan stojeći lik mladog viteza s dekorativnim kovčama karakterizira jednostavnost, blago lice s arhajskim osmjehom. Vitez je prislonjen na gotičku nišu tipa monofore, obučen u ratnu odoru, pancirnu košulju, verižni ovratnik, prsni oklop, štitnik za ramena, te na koljenima i laktovima štitnike srolskog oblika. Lijeva spuštenu ruku drži štit s blago zaobljenim rubovima, ukrašen gotičkim motivima s trolistom. Uzdignuta desna ruka drži neostilski brončani mač. Taj mač je replika izgubljenog izvornog mača. O boku mu visi bodež. Postavljen je na istom mjestu gdje je prije bio stari kar, i to ne prije mjeseca svibnja 1419. godine jer postoji arhivski podatak da je Malo vijeće od 13. 05. 1419. donijelo zaključak kojim se određuje uklanjanje starog i postavljanje novog kara na istom mjestu.

Orlandov stup je dugo bio jedini svjetovni spomenik posvećen nekoj ličnosti i kao takav ne postoji ni u jednom drugom mediteranskom gradu. Visok je 5,17 metara, a sagrađen od kamena u gotičkom stilu. Oznaka dubrovačkog lakta referira se na privilegij slobodne trgovine i vlastitog carinskog režima. Duljina Orlandovog lakta u dužini od otprilike 51 centimetar, predstavljala je osnovnu mjernu jedinicu Republike, a bila je urezana u prvi skalina. Stup je prvenstveno služio kao mjesto na kojem su se izvikivale sve odluke gradskih vlasti, a služio je i kao stijeg za svečanu zastavu svetog Vlaha. Kod Orlanda su se vršile i javne dražbe, vodila se trgovina i drugi poslovi. Na vrhu stupa je u svrhu oglašavanja bila četverouglasta ravnina ograđena sa tri strane željeznom

ogradom. Današnja ograda je u stilu neogotike u skladu s gotičkim nišama na stranama stupa postavljena prilikom obnove spomenika.

Slika 1. Orlandov stup

2.4. Obaranje stupa i njegovo ponovno postavljanje

U Dubrovniku je bio običaj da se u temelje javnih zgrada i spomenika prilikom gradnje postavi metalna ploča s natpisom o vremenu podizanja objekta. Jak vjetar je 6. siječnja 1825. srušio Orlandov stup, te je tom prilikom u podnožju stupa pronađena bakrena pločica ispisana polugotičkim slovima. S obzirom da se sa pločice nije mogla točno pročitati godina postavljanja, pretpostavljalo se da je stup postavljen u svibnju 1418. godine, što je pobijeno zaključkom Malog vijeća od 13. svibnja 1419. kojim daju ovlaštenje službenicima kara Gučetiću i Palmotiću da skinu stari kar, a na njegovo mjesto postave novi. Prilikom pada došlo je do prelamanja monolitnog stupa pri dnu. Oštećen je ugao postolja pod desnom nogom viteza, te istaknuti dijelovi skulpture. Nestao je vitezov nos, donji dio štita i utor bočno od glave, te šaka s mačem. U vrijeme rušenja stupa, Dubrovnik više nije neovisan, nego pod vlašću Austrijanaca. S propašću Republike, na Bečkom kongresu 1815., Orlando je izgubio svu simboliku, ostavši tek uspomenom na nekadašnju samostalnost. Nakon toga događaja odnesen je u Knežev dvor, gdje je nemarom austrijske vlasti ležao više od pola stoljeća. Austrijanci očitito nisu bili zainteresirani za vraćanje spomenika na izvorno mjesto. To su učinili dubrovački rodoljubi, dugogodišnjim inzistiranjem, te njihovim zalaganjem, nakon restauracije stup je vraćen na staro mjesto. Na glavni trg postavljen je 1878. godine nekoliko metara dalje. Najveća promjena bila je njegova orijentacija. Ranije je Orlando gledao prema istoku, prema glavnim gradskim vratima, a ponovnim postavljanjem usmjeren je prema sjeveru, leđima okrenut crkvi Svetog Vlaha. Iznad glave ugrađena je ploča s natpisom koja govori o tri važna događaja vezana uz stup, a to su prvo podizanje, rušenje i ponovno postavljanje. Godina prvog podizanja, kao što je ranije navedeno nije 1418., nego 1419. (prema arhivskim dokumentima). Provedbom stilskog restauriranja Orlanda izliven je novi neostilski brončani mač, izvedena je i neogotička kovinska ograda na vrhu stupa u skladu s gotičkim nišama na bočnim stranama. [2]

2.5. Simbolika Orlandovog stupa

Orlandov stup je već 600 godina simbol nečeg stalnog, te mu pripada nezamjenjivo mjesto u slici Grada. U Držićevu Dundu Maroju na Pometovo pitanje što je nova u Dubrovniku, jedan od likova odgovara da je Orlando na mjestu, pa tako možemo znati da je već sredinom XVI. stoljeća taj kip bio simbolom nepromjenjivog. Ipak u najstarijim grafičkim prikazima Grada, nigdje nema prikaza Orlandovog stupa. Nalazi se prikazan na tri vedute, jedna je s grbom obitelji Božidarević u Kneževom dvoru, zatim veduta na oltarnoj pali Antonija De Bellisa „Bogorodica u slavi sa sv. Vlahom i sv. Franjom“ u dominikanskoj crkvi, te veduta iz obitelji Saraka koja predstavlja najrealističniji prikaz grada prije velike trešnje. Spominje ga u literaturi Filip de Diversis 1440. godine u „Opisu slavnoga grada Dubrovnika“ gdje piše o velikom kvadratnom stupu na koji je uklesan lik Orlanda. [1]

Tijekom minule povijesti slao je različite simboličke poruke. Osim isticanja državne samostalnosti, predstavljao je snažan simbol pravnog poretka i važnu osovinu gradskog života, kao i mjesto vjerodostojnosti i pravde. Upravo zbog toga, ovu je skulpturu nemoguće razumjeti izvan njenog prostornog i socijalnog konteksta. Iako je funkcija Orlandovog stupa odavno iščeznula, on i dalje ima veliku spomeničku vrijednost, zbog čega se neprekidno istražuje i obnavlja, te je najglasniji podsjetnik na dugu i bogatu dubrovačku prošlost. Zaštićen drvenim daskama tijekom srpske agresije na Dubrovnik, bio je simbol otpora i slobode Dubrovnika i Hrvatske tijekom Domovinskog rata.

3. Zaključak

Povijesno tkivo Dubrovnika prepuno izuzetnih znamenja naglašava htjenja jedne bogate sredine za reprezentativnim izražavanjem i iskazivanjem kulturnih dometa vrhunskog ranga. Tijekom stoljeća mnogo toga su izgradili i oblikovali, te protkali simbolikom opstojnosti i osjećajem samosvijesti koju su

ugradili u djela javne namjene. Među prvim takvim znamenjima je spomenik Orlandu, po svemu najmonumentalniji simbol društvenog poretka. Svjedočio je o političkoj nepokolebljivosti neosvojitog grada. Postavljanjem spomenika svjetovnog sadržaja univerzalnog značenja, te prihvaćanja humanističkih načela djelovanja, u dubrovačkoj sredini nastaju i drugi svjetovni sadržaji. Ipak, teško je naći skulpturu koja je do te mjere prožeta značenjima političkog, javnog, povijesnog i simboličnog. Lik Orlanda ujedno je i najbolji likovni prikaz ratnika u punoj ratnoj spremi u ovom dijelu Europe.

Literatura:

- [1] De Diversis, F., Opis slavnoga grada Dubrovnika, Zdenka Janeković Römer, Dom i svijet, Zagreb, 2004.
- [2] Fisković, I., Povijesni biljezi dubrovačkog identiteta, Dubrovnik, časopis za književnost, znanost i umjetnost, Matica hrvatska – Ogranak Dubrovnik, god. 4, str. 79-99, Dubrovnik, 1993.
- [3] Fisković, I., Zlatno doba Dubrovnika, Kiparstvo, Muzejski prostor Zagreba i Dubrovnika, Zagreb, 1987.
- [4] Mitić, I., Orlandov stup u Dubrovniku, Anali Historijskog instituta HAZU u Dubrovniku, X-XI, 1966.
- [5] Zavod za obnovu Dubrovnika, Izvješće o restauratorskim zahvatima, Dubrovnik, 2007.
- [6] <https://hr.wikipedia.org> > wiki > Roland
- [7] <https://www.enciklopedija.hr> > natuknica